

TAVUK, YERLİ ÖRDEK VE GÜVERCİNLERDE PLEXUS BRACHIALİS'İN OLUŞUMU VE PLEXUS OLUŞUMUNA KATILAN TEMEL RAMİ VENTRALES'TEKİ SİNİR FASCİCULUS'LARININ SAYI, ÇAP, YERLEŞİM VE DAĞILIMLARININ MAKROANATOMİK VE SUBGROS İNCELENMESİ*

Hüseyin YILDIZ**

Ali BAHADIR***

ÖZET

Çalışmada 10'ar adet tavuk, yerli ördek ve güvercin kullanıldı. Plexus brachialis'in oluşumuna katılan ramus ventralis'ler, plexus gövdesi ve ondan çıkan sinirler diseksi edildi. Morfolojik bulgular tespit edildikten sonra 0.2-0.4 cm. kalınlığında enine sinir kesitleri alındı. Sinir kesit yüzeyleri boyandıktan sonra incelendi.

Plexus brachialis'in, tavuk ve ördekte C₁₃, C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂, güvercinde ise C₁₁, C₁₂, C₁₃ ve Th₁ tarafından oluşturulduğu gözlemlendi.

Ramus ventralis'ler birer adet sinir fascicul'ü içermekte olup, en büyük çaplı olanı tavuk ve ördekte C₁₅, güvercinde ise C₁₃'ün olduğu saptandı.

Plexus brachialis, columna vertebralis'in ventrolateral'inde, scapula'nın ventral'inde, ingluves'in caudal'inde şekillendiği görüldü.

Plexus brachialis'in, ramus ventralis'ler arasında gerçekleşen fascicul alış-verişi ile oluştuğu gözlemlendi. Plexus'u oluşturan ramus ventralis'lerdeki fascicul sayısının üç türde de plexus gövdesindeki fascicul sayısından daha az olduğu saptandı.

Anahtar Kelimeler: Tavuk, yerli ördek, güvercin, plexus brachialis, sinir fasciculü.

* Aynı Adlı Doktora Tezinin Özeti'dir.

** Araş. Gör. Dr.; U.Ü. Vet. Fak. Anatomi Anabilim Dalı, Bursa-TÜRKİYE

*** Prof. Dr.; U.Ü. Vet. Fak. Anatomi Anabilim Dalı Bursa-TÜRKİYE

SUMMARY

A Macroanatomic and Subgross Examination of the Formation of Brachial Plexus and the Numbers, Diameters, Localizations and Distributions of the Nerve Fascicles Within the Major Ventral Branches Contributing to the Formation of Plexus in the Chickens, Domestic Ducks and Pigeons

In the study 10 chickens, 10 domestic ducks and 10 pigeons were used. Ventral branches forming brachial plexus, plexus body and the leaving nerves were dissected. After the determination of morphologic findings, 0.2-0.4 cm width sections were taken. Nerve cut faces were dyed and examined.

Brachial plexus was observed form, from C₁₃, C₁₄, C₁₅, Th₁ and Th₂ in chicken and duck, and from C₁₁, C₁₂, C₁₃ and Th₁ in pigeon.

Ventral branches contained one nerve fascicle; the one with biggest diameter was C₁₅ in chicken and in duck, and C₁₃ in pigeon.

Brachial plexus observed to form at the ventrolateral of vertebral column, at the ventral of scapula and caudal of crop.

Brachial plexus was seen to be formed by fascicul merging between ventral branches. The number of fascicles ventral branches forming plexus were found to be less than the number of fascicles of plexus body in all three species.

Key Words: Chicken, native duck, pigeon, brachial plexus, nerve fascicle.

GİRİŞ

Plexus brachialis, medulla spinalis'in boyun-göğüs birleşmesindeki ramus ventralis'lerin birleşmesinden oluşan bir ağdır. Bu ağdan çıkan sinirler gövde ve kanadı innerve ettiği kadar vücudun bu bölgesinin kan damarlarını ve derisini de innerve ederler^{1,2,3,4,5}. Plexus brachialis, tavukta son 2 cervical ile 1. veya 2. bazen de 3. thoracal sinirin³, son 3 cervical ile ilk 2 thoracal sinirin⁵, 13. ile 16. spinal sinirlerin⁴, son 2 veya 4 cervical sinir ile 1. bazen de 2. thoracal sinirin⁶ ramus ventralis'lerince oluşturulur. Ördekte son 2 cervical ile ilk 2 thoracal sinirin³, son cervical ile ilk 3 thoracal sinirin⁵ ramus ventralis'lerince şekillendirilir. Güvercinde ise plexus brachialis, 11. ile 15. kökler yani son 3 cervical ile ilk 2 thoracal sinirin ramus ventralis'lerince oluşturulur^{7,8}. Plexus'un oluşumuna katılan ramus ventralis'ler içinde en büyük çap tavukta 15. kök yani son cervical sinirdir. Bunu 14. kök izler. 13. ve 16. köklerin çapı hemen hemen aynıdır⁴. Güvercinde ise en büyük çapa 13. kökte rastlanır⁹. Bu sinirler sympathetic ganglion'dan rami communicantes alır ve lifler bir sinirden diğerine geçmek suretiyle^{3,9}, 4 kökün birleşip liflerinin değiştiği 3 kısa gövde oluşturarak⁴, 2 cranial ve 2 caudal kol bir gövde halinde birleşerek⁵ plexus brachialis'i oluştururlar. Plexus'un şekillenmesi omurgadan uzak, scapula'nın cranial kısmının medial'inde gerçekleşir⁵. Plexus'un proximal yarımı, vena (v.) jugularis'in caudal parçasının ve arteria carotis communis'in dorsal'indedir. N. vagus, glandula thyroidea ve oesophagus'un kursak kısmı plexus'un ventral'inde yer alır^{4,10}. Plexus'un dorsal yüzü musculus (m.) scaleni'ye yaslanır ve 13. ile 14. ramus ventralis'ler arasındaki yarıktan a. vertebralis geçer⁴.

MATERYAL ve METOD

Araştırma, 1 yaşında, sağlıklı 10'ar adet tavuk, yerli ördek ve güvercin üzerinde yapıldı. Vücut boşluğuna % 10'luk formaldehit verildi. Medulla spinalis'in fikzasyonunu kuvvetlendirmek için 3.-4. vertebra cervicalis düzeyinden bu vertebra'ların arcus'ları kaldırılmak suretiyle spinal kanal için bir pencere açıldı.

Intumescencia cervicalis ortaya çıkarılıp gerekli ölçümler alındı. Daha sonra intumescencia cervicalis'e denk gelen ramus ventralis'ler izlenerek ve scapula ile ona yapışan bazı kaslar diseke edilerek plexus brachialis'e ulaşıldı. Plexus'un oluşumuna katılan ramus ventralis'ler tespit edilerek uzunlukları alındı. Takiben plexus'un lateral ve medial yüzüne ait morfolojik tespitler yapıldı. Ramus ventralis ve plexus'tan çıkan kollar diseke edildi. 0.2-0.4 cm. kalınlığında enine sinir kesitleri alınmak suretiyle morfometrik ölçümler yapıldı. Sinir kesit yüzeyinin önce fascicul sayısı tespit edildi, sonra çapı ölçüldü. Birim olarak elde edilen sonuçlar milimetreye çevrildi ($2 \times 2 \times 10$ büyültmede 1 birim=0.0246 mm). Değerler tablolara ortalama ve standart hata ($\bar{X} \pm \bar{S}\bar{X}$) şeklinde aktarıldı. Sadece Tablo II'de yukarıdan aşağı yazıldı.

Çalışmada Ana Bilim Dalı diseksiyon malzemeleri yanında SMZ-10 stereomikroskop ve kumpas kullanıldı. Kimyasal madde olarak % 10'luk formol solusyonu, çini mürekkebinden yararlanıldı.

Kesitler rami ventrales'ten başlamak üzere aşağıdaki sırayla alındı.

Kesit-1: Güvercinde C_{11} (C_{11} 'in ramus ventralis'i)'den C_{12} (C_{12} 'nin ramus ventralis'i)'ye dahil olan bağlantı kolunun ortasından alındı.

Kesit-2: Güvercinde C_{12} 'den alındı (C_{11} 'den gelen bağlantı kolu C_{12} 'ye katılmadan hemen önce).

Kesit-3: Tavuk ve ördekte C_{13} (C_{13} 'ün ramus ventralis'i) plexus'e bağlantı kolu ile katılmaktadır. Bu türlerde bağlantı kolunun tam ortasından alındı. Güvercinde ise C_{13} 'ün ganglion spinale'sinin 0.5 cm distal'inden alındı.

Kesit-4: Tavuk ve ördekte C_{14} (C_{14} 'ün ramus ventralis'i)'ün ganglion spinale'sinin 0.5 cm distal'inden alındı.

Kesit-5: Tavuk ve ördekte C_{15} (C_{15} 'in ramus ventralis'i)'in ganglion spinale'sinin 0.5 cm distal'inden alındı.

Kesit-6: Tavuk ve ördekte Th_2 (Th_2 'nin ramus ventralis'i)'den gelen bağlantı kolu katılmadan önce Th_1 'den alındı. Güvercinde ise Th_1 'in ganglion spinale'sinin 0.5 cm distal'inden alındı.

Kesit-7: Tavuk, ördek ve katılım gösteren güvercinlerde Th_2 'den gelen bağlantı kolunun ortasından alındı.

Kesit-8: Tavuk ve ördekte C_{13} ve C_{14} birleşiminden alındı.

Kesit-9: Tavuk ve ördekte Th_1 ve Th_2 birleşiminden alındı.

Kesit-10: N. mi. serratus profundus ve n. mi. rhomboidei profundus'un ortak gövdesinden alındı.

Kesit-11: N. mi. serratus superficialis'den alındı.

Kesit-12: N. mi. scaleni'den alındı.

Kesit-13: Tavuk ve ördekte n. cutaneus brachialis dorsalis'ten alındı.

Kesit-14: Güvercinde n. cutaneus brachialis ventralis'ten alındı.

Kesit-15: Tavuk'ta plexus'un şekillenmesi iki aşamalı olduğu için iki kesit alınmıştır. Bu kesit C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin C₁₅'in ramus ventralis'i ile fascicul alışverişi yaptığı düzeyden alındı.

Kesit-16: Tavukta Th₁ ve Th₂ birleşiminin plexus'e eklendiği yerden alındı (plexus ikinci kesiti).

Kesit-17: Ördek ve güvercinde plexus'un tam ortasından alındı.

Kesit-18: N. sternocoracoideus'un plexus'tan ayrıldıktan 0.5 cm sonra alındı.

Kesit-19: N. supracoracoideus'un plexus'tan ayrıldıktan 0.5 cm sonra alındı.

Kesit-20: Tavuk ve güvercinde n. muscui scapulothoracalis dorsalis et n. muscui subscapularis et n. muscui subcoracoideus'un (n. mi. scapulothor. dors. et n. mi. subscap. et n. mi. subcor.) ortak gövdesinin fasciculus dorsalis'ten çıktıktan 0.3 cm sonra alındı.

Kesit-21: Ördekte n. mi. scapulothoracalis dorsalis'ten alındı.

Kesit-22: Ördekte n. mi. subscapularis et n. mi. subcoracoideus'un ortak gövdesinden alındı.

BULGULAR

Plexus brachialis bölgesinde genişleme gösteren intumescentia cervicalis, tavuk ve ördekte C₁₃'ten, güvercinde C₁₁'den başlamakta üç türde de Th₂ düzeyinde sona ermektedir. Türlerle ait ortalama intumescentia cervicalis uzunluk ve genişlikleri Tablo I de verilmekte olup, intumescentia cervicalis uzunluklarının üç tür arasında yapılan istatistiksel kontrollerinde aralarındaki farkın önemli olduğu görüldü (P<0.001). Tavuk ve ördekte C₁₅, güvercinde C₁₃ düzeyi intumescentia cervicalis'in en geniş olduğu yerdir. Bu bölge türler arasında karşılaştırıldığında aralarındaki farkın önemli olduğu saptandı (P<0.001). Tavuk ile ördek arasında yapılan karşılaştırmada aralarındaki farkın daha az önemli olduğu tespit edildi (P<0.05).

Tablo: I
Intumescentia Cervicalis'e Ait Ölçümler (cm.)

	TAVUK	ÖRDEK	GÜVERCİN
Uzunluğu	5.78 ± 0.03	3.22 ± 0.08	2.24 ± 0.08
Genişliği*	0.56 ± 0.01	0.48 ± 0.01	0.41 ± 0.00
Genişliği**	0.30 ± 0.00	0.27 ± 0.01	0.21 ± 0.00

* En geniş düzeyde

** Başlangıç ve bitiş düzeyinde

Plexus brachialis'in, tavuk ve ördekte C₁₃, C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂, güvercinde ise C₁₁, C₁₂, C₁₃ ve Th₁ tarafından oluşturulduğu görüldü. Plexus oluşumunda esas köklerin tavuk ve ördekte C₁₄, C₁₅ ile Th₁'in güvercinde ise C₁₂,

C₁₃ ve Th₁'in olduğu tespit edildi. Tavuk ve ördekte C₁₃ ile Th₂'nin, güvercinde ise C₁₁'in birer bağlantı kolu ile plexus'e katıldığı saptandı. Üç güvercinde Th₂'den gelen bağlantı kolunun plexus'e katıldığı tespit edildi. İki ördekte ise Th₂, plexus'e katılım göstermemektedir. C₁₃'den gelen bağlantı kolunun C₁₄'e katılımı tavukta C₁₄'ün alt 1/3'ünde, ördekte üst 1/3'ünde olduğu tespit edildi. Güvercinde ise C₁₁'in C₁₂, ye katılımı C₁₂'nin ortası düzeyinde olduğu saptandı. Th₁'nin Th₂'e katılımı ördekte Th₁'in ortası düzeyinde iken tavukta bunun biraz dorsal'inde olduğu tespit edildi. Th₂'nin katılımı görülen güvercinlerde Th₁'e eklenmesi Th₁'in üst 1/3'ünde olduğu tespit edildi. Güvercin ve ördekte ramus ventralis'lerin çevresinin oldukça kuvvetli olan ve plexus'e yaklaştıkça kalınlığı azalan dura mater ile kaplı olduğu saptandı. Bu durum tavuklarda zayıf olarak görüldü. **Ramus ventralis'lerin seyirleri** incelendiğinde tavuk ve ördekte C₁₃'ün caudal'e C₁₄'ün caudoventral'e, C₁₅'in ventrolateral'e, Th₁'in cranioventral'e, Th₂'nin ise cranial'e uzadığı görüldü. Güvercinlerde ise C₁₁ ve C₁₂'nin caudoventral'e, C₁₃'ün ventrolateral'e, Th₁'in önce ventrolateral'e daha sonra cranial'e yöneldiği tespit edildi. Th₂'nin katılım gösterdiği güvercinlerde bu kol cranial'e uzanmaktadır. Ramus ventralis'lerin uzunlukları tablo-II'de verildi. Ganglion spinale düzeyinde ramus ventralis'ler ventral yüzleriyle sympathetic sinirlerle bağlantı kurduğu saptadı. A. vertebralis tavukta C₁₃ ile C₁₄, ördekte C₁₅ ile Th₁, güvercinde ise C₁₁ ile C₁₂'nin arasından vücut boşluğuna girdiği görüldü. Th₁ l.costa'yı çaprazlayarak medial yüzünden cranioventral'e uzandığı saptandı.

Ramus ventralis'ler Tablo II'den anlaşılacağı gibi birer adet sinir fascicul'u içermektedir. Fascicul çapları da aynı Tablo'da görülmektedir (kesit-1,2,3,4,5,6,7). Tavuk ve ördeğin C₁₃, C₁₄, ve C₁₅ ile güvercinlerde bunlara karşılık gelen C₁₁, C₁₂, ve C₁₃'ün çapları arasındaki farkın önemli olmadığı tespit edildi. Ancak Th₁'in çapları incelendiğinde aralarındaki farkın istatistiki olarak önemli olduğu görüldü (P<0.001). Bu durum Th₂ için de geçerli olduğu saptandı. Üç türde de plexus'u oluşturan sinirler kendi içlerinde incelendiğinde aralarındaki fark istatistiksel yönden önemli olduğu tespit edildi (P<0.001). En büyük çaplı sinirler üç tür arasında karşılaştırıldığında aralarındaki fark istatistiksel olarak önemli olmadığı görüldü.

Plexus brachialis'in oluşumuna katılan ramus ventralis'lerden bazı kollar çıktığı saptandı. Bunlar sırasıyla;

N. mi. serrati profundi et n. mi. rhombodei profundi; Tavuk ve ördekte C₁₃'ten güvercinde ise C₁₁'den gelen bağlantı kolunun cranial kenarından çıktığı tespit edildi. Daha sonra iki kola ayrılarak aynı isimli kaslara yönelirler.

N. mi. serrati superficialis; Tavuk ve ördekte C₁₄ ile C₁₅'in güvercinde ise C₁₂ ile C₁₃'ün dorsal yüzünden birer kol alır ve bu kolların birleşerek tek fascicul'den şekillenen siniri oluşturduğu tespit edildi. Plexus'un lateral yüzünü çaprazlayarak caudoventral bir seyirle aynı isimli kasın medial yüzüne dahil olur (kesit-11).

N. mi. scalenı; Tavukta C₁₃'ten gelen bağlantı kolu ile C₁₄'ün dorsal yüzünden çıkan kolun birleşmesi ile oluşan bir sinirdir. Kuvvetli olan kolun C₁₃'ten geldiği görüldü. Ördekte ise C₁₃'ten gelen kolun C₁₄'e bağlanmadan hemen öncesinde cranial kenarından çıktığı tespit edildi. Güvercinde C₁₁'den gelen bağlantı kolu ile C₁₂'nin dorsal yüzünden çıkan kolların birleşmesi ile oluştuğu saptandı (kesit-12).

N. cutaneus brachialis dorsalis; Genellikle tavukta Th₁ ve Th₂ birleşiminin (kesit-9) plexus'e dahil olmadan hemen önce caudal kenarından tek fascicul olarak çıktığı tespit edildi. Bunun dört tavukta plexus'un caudodorsal'inden çıktığı gözlemlendi. N. radialis'in n. axillaris'i verdiği düzeyde n. anconalis ile bağlantı kurar. Humerus'un üst 1/3'ünde brachium bölgesinin craniolateral yüzünde cutaneal kollar vererek sonlanır. Ördekte ise plexus'un caudodorsal'inden çıktığı ancak üç ördekte Th₁ ve Th₂ birleşiminin plexus'e dahil olmadan hemen öncesinde caudal demetlerinden ayrıldığı görüldü. Güvercinde bu sinir n. radialis'in humerus ortasında verdiği deri kolunun cranial'inden çıktığı saptandı (kesit-13).

N. cutaneus brachialis ventralis; Güvercinde, tavuk ve ördekteki n. cutan. brach. dors.'in çıkış yeri karşılığına denk gelen sinirdir. Bu sinir Th₁'in plexus'e dahil olmadan önce caudal kenarından tek demet halinde çıktığı tespit edildi. Hemen sonra iki kola ayrılır. Cranial'deki kol n. anconalis'in bir kolu ile birleşerek dirseğe doğru uzanır. Caudal'deki kolun ise brachium bölgesinin medial yüzüne yayıldığı tespit edildi (kesit-14). Tavuk, ördek ve yerli güvercinin ramus ventralis'lerinden çıkan kolların çapları Tablo III'te verilmiştir.

Tablo: II
Ramus Ventralis'lere Ait Değerler

Hayvan Türü		C ₁₁	C ₁₂	C ₁₃	C ₁₄	C ₁₅	Th ₁	Th ₂
T A V U K	Kök Uzunluğu (cm.)	----	----	± 0.01	± 0.01	± 0.01	± 0.01	± 0.04
	Demet Sayısı	----	----	± 0.00	± 0.00	± 0.00	± 0.00	± 0.00
	Demet Yatay Çapı (cm.)	----	----	± 0.07	± 0.04	± 0.05	± 0.02	± 0.03
Ö R D E K	Kök Uzunluğu (cm.)	----	----	± 0.02	± 0.04	± 0.03	± 0.01	± 0.06
	Demet Sayısı	----	----	± 0.00	± 0.00	± 0.00	± 0.00	± 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	----	----	± 0.03	± 0.05	± 0.08	± 0.07	± 0.03
G Ü V E R C İ N	Kök Uzunluğu (cm.)	1.00 ± 0.02	0.84 ± 0.03	0.64 ± 0.02	-----	-----	± 0.03	± 0.02
	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	-----	-----	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.34 ± 0.04	0.97 ± 0.04	1.23 ± 0.07	-----	-----	0.77 ± 0.04	0.18 ± 0.02

Tablo: III
Ramus Ventralis'ten Çıkan Kollara Ait Değerler

Kesit Alınan Sinirler		TAVUK	ÖRDEK	GÜVERCİN
N. Mi. Serr. Prof. et	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.75 ± 0.16	1.33 ± 0.21
N. Mi. Rhomb. Prof.	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.38 ± 0.07	0.48 ± 0.04	0.25 ± 0.01
	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00
N. Mi. Serr. superf.	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.27 ± 0.02	0.23 ± 0.01	0.18 ± 0.01
	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00
N. Mi. Scaleni	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.23 ± 0.00	0.28 ± 0.03	0.15 ± 0.01
	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	--- ---
N. Cutan. Brach Dors.	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.41 ± 0.11	0.42 ± 0.02	--- ---
	Demet Sayısı	--- ---	--- ---	2.00 ± 0.00
N. Cutan. Brach. Ventr.	Demet Yatay Çapı (mm.)	--- ---	--- ---	0.18 ± 0.01

Plexus brachialis'in lateral yüzü üç kanatlı türünde de m. scaleni'ye yaslanmaktadır. Fasciculus dorsalis ve ventralis'in ise m. serratus superficialis'in medial yüzüne denk geldiği tespit edildi. Vena jugularis plexus'un medial yüzünü craniocaudal yönde kateder. İngluves'in caudal'inde yer alan plexus brachialis columna vertebralis'in ventrolateral'inde, scapula'nın ventral'inde şekillendiği saptandı. Plexus'a ait uzunluk ve genişlikler Tablo IV'de verilmektedir. Plexus brachialis'in uzunluklarının üç tür arasında yapılan önem kontrollerinde aralarındaki farkın önemli olduğu görüldü ($P < 0.001$). Genişlikleri karşılaştırıldığında aralarındaki farkın yine önemli olduğu tespit edildi. Tavuk ile ördek arasındaki fark daha az önemlidir ($P < 0.05$).

Tablo: IV
Plexus Brachialis'e Ait Değerler

		TAVUK	ÖRDEK	GÜVERCİN
Plexus	Uzunluğu (cm.)	0.47 ± 0.01	0.44 ± 0.01	0.40 ± 0.01
Brachialis	Genişliği (cm.)	0.45 ± 0.01	0.32 ± 0.00	0.40 ± 0.01

Ramus ventralis'ler birbirleriyle fascicul alışverişi yaparak plexus'u oluştururlar. Plexus brachialis'in oluşumunun üç türde de farklılık gösterdiği tespit edildi. Tavukta plexus brachialis, C₁₅'in üzerine kurulduğu gözlemlendi. Ganglion spinale'den ortalama 0.8 cm sonra C₁₅ cranial ve caudal kollarına ayrılır. C₁₄, C₁₃'ten gelen bağlantı kolunu aldıktan sonra oluşan ortak gövdenin craniolateral demetleri ile C₁₅'in cranial demetleri birleşerek fasciculus dorsalis'i şekillendirdiği görüldü. C₁₅'in caudal demetleri C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin caudomedial demetlerini alarak fasciculus ventralis'i yaptığı tespit edildi. Th₁ ve Th₂ birleşiminin plexus'e katılımı daha ventral'den olmaktadır. Bu birleşimin craniolateral demetleri fasciculus dorsalis'in, caudomedial demetleri ise fasciculus ventralis'in caudal kenarına eklenerek bu düzeyde plexus brachialis'in şekillendiği tespit edildi. Plexus'un lateral yüzüne çıplak gözle veya lupla bakıldığında C₁₅'in cranial ve caudal kollarına ayrılışı ile Th₁ ve Th₂ birleşiminin fasciculus dorsalis ve ventralis'e

katılımı için gösterdiği ayırım seçilmektedir. Medial yüzünden incelendiğinde C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin ağırlıklı olarak da C₁₄'ün caudomedial demetlerinin fasciculus ventralis'e uzanımı ve bunun hemen medial'inde de C₁₅'in cranial kolunun uzanımı görüldü.

Tablo: V
Tavukta Plexus Gövdesi Değerleri (kesit-1)

		TAVUK		
C ₁₃ -C ₁₄ Craniolateral	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.42	±	0.07
C ₁₅ Caudal	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.32	±	0.10
C ₁₃ -C ₁₄ Caudomedial	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.85	±	0.07
C ₁₅ Cranial	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.90	±	0.16

Plexus gövdesinin 1. kesitinde Tablo-V'de görüldüğü üzere dört adet fasciculus vardır (kesit-15). Bunlardan en büyük çaplı olarak 1.42 ± 0.07 mm ile C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin craniolateral demetleridir. Bunu 1.32 ± 0.10 mm ile C₁₅'in caudal demetleri izlemektedir. Bahsedilen iki demetin doğrudan fasciculus oluşumuna katıldığı tespit edildi. Alışverişi gerçekleştiren kollardan C₁₅'in cranial demetlerinin 0.90 ± 0.16 mm, C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin caudomedial demetlerinin ise 0.85 ± 0.07 mm olduğu görüldü. C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin fasciculus ventralis'e gönderdiği kol medial'den, C₁₅'in fasciculus dorsalis'e gönderdiği kol lateral'den seyir göstermektedir. Ancak plexus'un tam şekillenmesinin Th₁ ve Th₂ birleşiminin fasciculus dorsalis ve ventralis'e dahil olması ile gerçekleştiği görüldü (kesit-16). Plexus'un 2. kesitinde Tablo VI'da belirtildiği gibi Th₁ ve Th₂ birleşiminin craniolateral demetleri 0.78 ± 0.02 mm ile fasciculus dorsalis'e caudomedial demetleri 0.96 ± 0.02 mm ile fasciculus ventralis'e katılmaktadır. Plexus'un cranial demetlerinin fasciculus dorsalis'i. caudal demetlerinin fasciculus ventralis'i oluşturduğu tespit edildi.

Tablo: VI
Tavukta Plexus Gövdesi Değerleri (kesit-2)

		TAVUK		
Fasciculus Dorsalis	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.11	±	0.01
Fasciculus Ventralis	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.81	±	0.02
Th ₁ -Th ₂ Craniolateral	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.78	±	0.02
Th ₁ -Th ₂ Caudomedial	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.96	±	0.02

Ördekte tavukta olduğu gibi plexus C₁₅'in hizasında kurulur. Ortalama 1 cm sonra C₁₅'in craniolateral ve caudomedial demetlerine ayrıldığı görüldü. Ayrılan craniolateral demetler, C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin craniolateral demetleri ile birleştiği saptandı. Bu düzeyde Th₁ ve Th₂ birleşiminin craniolateral demetleri ile bu birleşime lateral'den katılarak fasciculus dorsalis'i oluşturduğu görüldü. Plexus'e lateral'den bakıldığında C₁₅'in kollarına ayrılışı ile Th₁ ve Th₂ birleşiminin craniolateral demetlerinin fasciculus dorsalis'e uzanımı görülmektedir. Medial'den bakıldığında ise C₁₃ ve C₁₄ birleşmesinin fasciculus ventralis'e giden demetleri seçilmektedir.

Plexus'un gövdesinde Tablo VII'de görüldüğü gibi 6 adet sinir demeti vardır (kesit-17). Plexus oluşumunda en büyük çaplı demet 1.95 ± 0.08 mm ile Th₁ ve Th₂ birleşiminin fasciculus dorsalis oluşumuna katılan koludur. Bunu 1.48 ± 0.10 mm ile C₁₅'in caudomedial demetleri izlediği saptandı. Daha sonra C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin craniolateral demetleri 1.17 ± 0.05 mm ile takip etmektedir. Fasciculus alışıverişini gerçekleştiren en büyük çaplı sinir 0.89 ± 0.08 mm ile Th₁ ve Th₂ birleşiminin fasciculus dorsalis'e giden demetleri, sonrada 0.83 ± 0.24 mm ile C₁₅'in craniolateral ve 0.66 ± 0.09 mm ile C₁₃ ve C₁₄ birleşiminin caudomedial demetleri olduğu tespit edildi. Plexus'un craniolateral demetlerinin fasciculus dorsalis'i, caudomedial demetlerinin fasciculus ventralis'i oluşturduğu saptandı.

Tablo: VII
Ördekte Plexus Gövdesi Değerleri

		ÖRDEK		
C ₁₃ -C ₁₄ Craniolateral	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.17	±	0.05
C ₁₅ Caudomedial	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.48	±	0.10
C ₁₃ -C ₁₄ Caudomedial	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.66	±	0.09
C ₁₅ Craniolateral	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.83	±	0.24
Th ₁ -Th ₂ Craniolateral	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.95	±	0.08
Th ₁ -Th ₂ Caudomedial	Demet Sayısı	1.00	±	0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.89	±	0.08

Güvercinde ise plexus C₁₃'ün hizasında kurulduğu için bu kök ganglion spinale'den ortalama 0.6 cm sonra cranial ve caudal kollarına ayrıldığı saptandı. C₁₁ ve C₁₂ birleşmesinin craniolateral demetleri ile C₁₃'ün cranial demetleri birleşir. Bu hizada Th₁'in craniolateral demetleri, C₁₃'ün caudal demetlerinin lateral yüzünü çaprazlayarak bu birleşime caudal'den dahil olduğu görüldü. Böylece fasciculus dorsalis şekillendiği saptandı. Fasciculus ventralis'in ise C₁₃'ün caudal demetleri ile C₁₁ ve C₁₂ birleşmesi ve Th₁'in caudomedial demetlerinin biraraya gelmesi ile oluştuğu görüldü.

Plexus lateral'den incelendiğinde C₁₃ ve Th₁'in kollarına ayrılışı görülmektedir. Medial yüzünden incelendiğinde C₁₁ ve C₁₂ birleşiminin caudomedial demetleri'nin fasciculus ventralis'e uzanımı tespit edildi.

Plexus gövdesinde Tablo VIII'de görüldüğü gibi 6 adet sinir demeti vardır. En büyük çaplı sinir demetinin 1.28 ± 0.06 mm ile C_{11} ve C_{12} birleşiminin cranialateral demetleri olduğu saptandı. Bunu 1.13 ± 0.18 mm ile C_{13} 'ün caudal demetleri izlemektedir. C_{13} cranial demetleri 0.98 ± 0.08 mm ile fasciculus dorsalis'e katılırken, 0.97 ± 0.09 mm ile C_{11} ve C_{12} birleşmesinin caudomedial demetlerinin fasciculus ventralis'e katıldığı görüldü. Th_1 'in fasciculus ventralis'e katılan kolu 0.60 ± 0.03 mm iken fasciculus dorsalis'e katılan kolu 0.34 ± 0.07 mm'dir. Plexus'un cranial demetleri'nin fasciculus dorsalis'i, caudal demetleri'nin fasciculus ventralis'i yaptığı tespit edildi.

Tablo:VIII
Güvercinde Plexus Gövdesi Değerleri

		GÜVERCİN	
C_{11} - C_{12} Cranialateral	Demet Sayısı	1.00	$\pm$ 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.28	$\pm$ 0.06
C_{13} Cranial	Demet Sayısı	1.00	$\pm$ 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.98	$\pm$ 0.08
C_{11} - C_{12} Caudomedial	Demet Sayısı	1.00	$\pm$ 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.97	$\pm$ 0.09
C_{13} Caudal	Demet Sayısı	1.00	$\pm$ 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	1.13	$\pm$ 0.18
Th_1 Cranialateral	Demet Sayısı	1.00	$\pm$ 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.60	$\pm$ 0.03
Th_1 Caudomedial	Demet Sayısı	1.00	$\pm$ 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.34	$\pm$ 0.07

Plexus'un cranial kenarından bazı kollar çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla aşağıda belirtilmektedir.

N. sternocoracoideus et n. supracoracoideus (kesit 18-19); Bu iki sinir tavuk ve ördekte C_{14} 'ün plexus'e dahil olduğu noktada plexus'un cranial kenarından ve birazda medial'inden ortak kök içerisinde çıktığı görüldü. Bu ortak kök plexus düzeyinde ayrılma gösterir. Daha önde ve kalın olan n. supracoracoideus cranial'e yönelerek aynı isimli kasa uzandığı saptandı. Caudal'de ve ince olan n. sternocoracoideus ise caudoventral bir seyirle plexus'un medial yüzünü çaprazlayarak m. sternocoracoideus'a uzanır. Güvercinde ortak kök, C_{12} 'nin C_{11} 'den gelen kolu aldıktan sonra C_{13} ile aralarındaki uzunluğu tam ortasının craniomedial'inden tek kök olarak çıktığı görüldü. Bu ortak kök daha sonra iki kola ayrılır. İnce olan n. sternocoracoideus plexus'un medial yüzünü caudoventral olarak katettiği tespit edildi. Nervus supracoracoideus daha cranial'de ve kalın olup aynı isimli kasa uzandığı görüldü.

N. mi. scapulohumeralis dorsalis et n. mi. subcoracoideus et n. mi. subscapularis (kesit-20,21,22); Tavukta C_{15} 'in cranial kolunun fasciculus dorsalis'i oluşturmak üzere C_{13} ve C_{14} birleşimine eklendiği yerde, plexus'un cranial kenarından ve n. supracoracoideus ile n. sternocoracoideus'un biraz ventral'inden ortak kök içinde çıktığı tespit edildi. Plexus'un cranial kenarında uzanırken yaklaşık 1 cm sonra bir kalın, n. mi. scapulohumeralis dorsalis'e, birde ince, n. mi. subcoracoideus et n. mi. subscapularis'e, ayrılarak aynı isimli kaslara yöneldiği

görüldü. Ördekte n. mi. scapulohumeralis dorsalis ile n. mi. subcoracoideus et n. mi. subscapularis ayrı kökler halinde çıktığı saptandı. N. mi. scapulohumeralis dorsalis, fasciculus dorsalis'in şekillenmesinden hemen sonra cranial kenarından çıktığı saptandı. Fasciculus dorsalis'e paralel uzanır ve aynı isimli kasa yönelirken 0.42 ± 0.02 mm çapa sahiptir. N. mi. subcoracoideus et n. mi. subscapularis önceki sinirin biraz dorsal'inden çıkarken 0.20 ± 0.02 mm çapa sahip olduğu tespit edildi. Güvercinde ise C₁₂'nin C₁₃'ün cranial koluna dahil olmadan hemen önce plexus'un cranial kenarından çıktığı görüldü. Tek fascicul'den oluşan bu ortak kök daha sonra n. mi. scapulohumeralis dorsalis ile n. mi. subcoracoideus et n. mi. subscapularis olmak üzere iki kola ayrılarak aynı isimli kaslara uzandığı saptandı. Bu sinirlere ait değerler Tablo IX'da verilmektedir.

Tablo: IX
Plexus'un Cranial Kenarından Çıkan Sinirlere Ait Değerler

Kesit Alınan Sinirler		TAVUK	ÖRDEK	GÜVERCİN
N. sternocoracoideus	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.31 ± 0.04	0.34 ± 0.04	0.18 ± 0.06
N. supracoracoideus	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00
	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.34 ± 0.05	0.40 ± 0.04	0.33 ± 0.03
N. mi. scapulothoraci. dors.	Demet Sayısı	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00	1.00 ± 0.00
et. n. mi. subscap. et. n. mi. subcor*	Demet Yatay Çapı (mm.)	0.41 ± 0.11	0.42 ± 0.02	0.35 ± 0.03

* Ördekte bu sinirler 2 ayrı kök halinde çıkmaktadır. Tabloda n. Mi. Scapulothor. Dors. 'e ait değerler verilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Plexus brachialis'in tavukta C₁₄, C₁₅ ile Th₁ veya Th₂ bazen de Th₃³, C₁₃, C₁₄, C₁₅ ile Th₁ ve Th₂⁵, C₁₃, C₁₄, C₁₅ ve Th₁⁴, C₁₂, C₁₃, C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂ yada C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂⁶ tarafından oluşturulduğu bildirilmektedir. Biz de çalışmamızda tavuk plexus brachialis'inin C₁₃, C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂ tarafından şekillendirildiği tespit ettik. Ördekte plexus brachialis'in C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂³, C₁₅, Th₁, Th₂ ve Th₃⁵ tarafından oluşturulduğu belirtilmektedir. Çalışmamızda C₁₃, C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂ tarafından oluşturulduğunu saptadık. Ancak iki ördekte Th₂'nin katılımını tespit edemedik, Güvercinde plexus brachialis'in C₁₁, C₁₂, C₁₃, Th₁ ve Th₂^{7,8} tarafından şekillendirildiği bildirilmektedir. Biz de C₁₁, C₁₂, C₁₃ ve Th₁ tarafından oluşturulduğunu gördük. Fakat üç güvercinde Th₂'nin de katılım gösterdiğini saptadık. Bunlar da bulgularımızın literatürlerle paralellik içerisinde bulunduğunu göstermektedir.

Kanatlılarda plexus sacralis'i oluşturan ramus ventralis'lerdeki fasciculus sayısının bir adet olduğu belirtilmektedir¹¹. Biz de çalışmamızda üç türde de plexus brachialis'i oluşturan ramus ventralis'lerdeki fasciculus sayısının bir adet olduğunu tespit ettik. Tavukta ramus ventralis'ler içerisinde en büyük çapa C₁₅'in sahip olduğu onu sırası ile C₁₄'ün izlediği ve C₁₃ ile Th₁'in çaplarının birbirine yakın olduğu bildirilmektedir⁴. İncelemelerimizde tavuğun en büyük çaplı ramus ventralis'inin C₁₅ olduğu bunu sırası ile Th₁ ve C₁₄'ün izlediğini saptadık. C₁₃ ve Th₂'nin çaplarının birbirine yakın olduğu görüldü. Ördekte herhangi bir bilgiye rastlanmamasına rağmen çalışmamızda en büyük çaplı ramus ventralis'in C₁₅ olduğunu saptadık. Güvercinde ise C₁₃'ün en büyük çapa sahip ramus ventralis

olduğu belirtilmektedir⁷. Çalışmamızda biz de C₁₃'ün en büyük çapa sahip olduğunu, bunu sırası ile C₁₂, Th₁ ve C₁₁'in izlediğini gördük. Bu da bulgularımızın literatürlerle paralellik arzettiğini göstermektedir. Tavuk ve ördekte C₁₅, güvercinde ise C₁₃'ün en büyük çapa sahip olmasının nedeninin plexus'un bu sinirler hizasında kurulmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Axial kaslar ramus ventralis'lerden çıkan kollarca innerve edilir⁴. Tavukta n. mi. scaleni'nin 13. ve 14., n. mi. serratus superficialis'in 14. ve 15., n. mi. serratus profundus et n. mi. rhomboidei profundus'un 13. köklerin dorsal yüzlerinden çıktığı⁴, n. mi. serratus superficialis ile n. mi. serratus profundus et n. mi. rhomboidei (profundus'un), nn. thoracici dorsalis³ veya nn. thoracici cranialis'ten çıktığı⁵ bildirilmektedir. Biz de çalışmamızda tavuklarda n. mi. scaleni'nin 13. ve 14., n. mi. serratus superfialis'in 14. ve 15. , n. mi. serratus profundus et n. mi. rhomboidei prof.'un 13. kökten çıktığını tespit ettik. Literatür bilgileri, açıklanan bulgularımızı destekler mahiyettedir. Ördekte herhangi bir bilgiye rastlayamamamıza rağmen n. mi. scaleni'nin 13. kökten, n. mi. serratus superficialis ve n. mi. serratus profundus et n. mi. rhomboidei profundus'un tavukla aynı yerden çıktığını gördük Güvercinde ise n. mi. scaleni'nin 11., n. mi. serratus superficialis'in 12. ile 13., n. mi. serratus profundus et n. mi. rhomboidei profundus'un 11. ile 12. köklerden çıktığı gösterilmektedir⁸. Biz de gözlemlerimizde n. mi. scaleni'nin 11. ile 12., n. mi. serratus superficialis'in 12. ile 13., n. mi. serratus profundus et n. mi. rhomboidei profundus'nin 11. kökten çıktığını tespit ettik. N. cutaneus brachialis dorsalis'in tavukta plexus'un caudodorsal'inden çıktığı görülmektedir⁴. Biz de çalışmamızda bu sinirin Th₁ ve Th₂ birleşiminin plexus'e dahil olmadan önce caudal kenarından çıktığını saptadık. Ördekte bu sinire ait bir bilgi olmamasına rağmen plexus'un caudodorsal'inden çıktığını tespit ettik. Güvercinde ise aynı sinirin tavuk ve ördekten farklı olarak humerus ortasında n. radialis'in caudal kenarından çıktığı gösterilmektedir⁸. Gözlemlerimizde bu sinirin tavuk ve ördekten farklı olarak literatürde belirtilen yerden çıktığını saptadık. Nervus cutaneus brachialis ventralis'in tavukta n. medianoulnaris'ten çıktığı bildirilmektedir⁴. Çalışmamızda aynı bulguyu tespit ettik. Ördekte herhangi bir bilgiye rastlanmazken güvercinde n. medianoulnaris'in caudal kenarından çıktığı gösterilmektedir⁸. Ancak biz çalışmamızda güvercinlerde n. cutaneus brachialis ventralis'in Th₁'in plexus'e dahil olmadan önce caudal kenarından tek demet halinde çıktığını tespit ettik. Ramus ventralis'lerden çıkan sinirlerle ilgili morfometrik bilgilere rastlayamadığımız için bu ölçümlere ait bulgularımızı karşılaştırmaktan yoksunuz. Bununla birlikte genel olarak ördeğin ramus ventralis'lerinden çıkan sinirlerin çapı tavuğa oranla daha büyüktür. Güvercinde ise çaplar daha küçüktür.

Tavukta plexus brachialis'in omurgadan uzakta, scapula'nın cranial kısmının medial'inde gerçekleştiği bildirilmektedir⁵. Vena jugularis'in plexus'un medial'inde bulunduğu ayrıca n. vagus, glandula thyroidea ve kursağın plexus'un ventral'inde yer aldığı belirtilmektedir^{4,10}. Plexus'un dorsal yüzü m. scaleni'ye yaslanmaktadır⁴. Biz de gözlemlerimizde bulgularımızın literatürlerle aynı olduğunu tespit ettik. Ördek ve güvercinde herhangi bir bilgiye rastlayamadık, fakat bulgularımızın tavukla aynı olduğunu saptadık. Morfometrik ölçümlere ait bilgi elde edemediğimiz için plexus yerleşimine ait bulgularımızı tartışma imkanı

bulamadık. Tavuk ve güvercinde plexus uzunluk ve genişlikleri birbirine yakın iken, ördekte uzunluk genişliğe oranla daha fazla olduğu saptandı.

Ramus ventralis liflerinin birinden diğerine geçmesi suretiyle^{3,9}, 4 kökün birleşip liflerinin değiştiği 3 kısa gövde oluşturarak⁴, 2 cranial ve 2 caudal kol bir gövde halinde birleşerek⁵ plexus brachialis'in oluştuğu bildirilmektedir. Biz de çalışmamızda ramus ventralis fascicul'lerinin plexus oluşumu için gösterdiği alış-verişi tespit ettik. Ancak çalışmamızı kıyaslayacak ölçüde bir literatüre rastlayamadığımız için hem morfolojik hem de morfometrik bulgularımızı tartışmaktan yoksunuz. Tavukta plexus oluşumuna katılan Th₁ ve Th₂ birleşiminin plexus'e, ördek ve güvercine göre daha distal'den dahil olduğu görüldü.

Tavukta plexus'un cranial kenarından çıkan sinirlerin ön taraftaki kaslarda, caudal kenarından çıkan sinirlerin arka taraftaki kaslarda toplandığı^{12,13}, n. supracoracoideus ve n. sternocoracoideus, n. mi. scapulohumeralis dorsalis et n. mi. subcoracoideus et n. mi. subscapularis fasciculus dorsalis'in cranial kenarından çıktığı bildirilmektedir⁴. Güvercinde n. supracoracoideus ve n. sternocoracoideus, C₁₂'nin C₁₁'den gelen kolunu aldıktan sonra cranial kenarından çıktığı gösterilmektedir⁸. Biz de gözlemlerimizde n. supracoracoideus ve n. sternocoracoideus'un plexus'un cranial yüzünden çıktığını tespit ettik. N. mi. scapulohumeralis dorsalis et n. mi. subcoracoideus et n. mi. subscapularis'in tavuk ve güvercinde plexus'un cranial kenarından, ördekte ise fasciculus dorsalis'in cranial kenarından çıktığını saptadık. Bu da bulgularımızın literatürlerle paralellik arzettiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, plexus brachialis tavuk ve ördekte C₁₃, C₁₄, C₁₅, Th₁ ve Th₂ tarafından, güvercinde ise C₁₁, C₁₂, C₁₃, ve Th₁ tarafından oluşturulmaktadır. Ancak iki ördekte Th₂'nin plexus'e katılım göstermediği tespit edilirken sadece üç güvercinde Th₂ plexus'e katılmaktadır. Plexus'u oluşturan esas kökler tavuk ve ördekte C₁₄, C₁₅ ve Th₁ iken güvercinde C₁₂, C₁₃ ve Th₁'dir. Ramus ventralis uzunlukları incelendiğinde en uzun kök tavukta Th₁, ördekte C₁₄, güvercinde ise C₁₁'dir. Intumescentia cervicalis'in ön tarafında bulunan r. ventralis'ler caudal'e, arka tarafta bulunanlar cranial'e, tam ortada olanlar ise ventrolateral'e uzanmaktadır. Ramus ventralis'ler, çevresi dura mater ile sarılı olarak canalis vertebralis'ten ayrılır. Ancak plexus'e yaklaştıkça dura mater kalınlığı azalır. Yuvarlak olan r. ventralis'ler plexus'e yaklaştıkça yassılaştır. Buna bağlı olarak da plexus brachialis yassıdır. En büyük çaplı r. ventralis tavuk ve ördekte C₁₅ iken, güvercinde C₁₃'tür. Plexus oluşumuna katılan r. ventralis'teki fascicul sayısı bir adettir. Plexus'u oluşturan r. ventralis sayısı plexus gövdesindeki fascicul sayısından daha azdır. Bu nedenle aynı türün r. ventralis'lerinin çaplarının toplamı plexus gövdesindeki fascicul çapları toplamından daha küçüktür. Ramus ventralis'lerden axial kaslara giden sinirler çıkmaktadır. Plexus brachialis columna vertebralis'in ventrolateral'inde, scapula'nın ventral'inde, m. scaleni'nin medial yüzünde şekillenir. Tavukta, ördek ve güvercinden farklı olarak plexus brachialis iki aşamada şekillenmektedir. Plexus'un cranial yüzünden çıkan sinirler ön taraftaki kaslara medial'inden çıkan sinirler ise plexus'un medial ve caudal'inde bulunan kaslara gitmektedir.

KAYNAKLAR

1. TECİRLİOĞLU, S.: Komparatif Veteriner Anatomi. Sinir Sistemi, A. Ü. Basımevi, Ankara, 9-16, (1983).
2. NOYAN, A: Fizyoloji ders kitabı, Meteksan Ltd. Şti, Ankara, 104-122, (1980).
3. NICKEL, R., SCHUMMER, A., SEIFERLE, E.: Anatomy of the domestic birds, Verlag Paul Parey, Berlin, Hamburg, 115-139, (1977).
4. GETTY, R.: The anatomy of the domestic animals, Vol. 2, 5. edition, W. B. Saunders Co., Philadelphia, London, Toronto, 2038-2044, (1975).
5. BAUM, V.E.: Evcil hayvanların komparatif neurolojisi, DOĞUER, S., ERENÇİN, Z., A.Ü. Vet. Fak. Yayınları, Ankara, 203-289, (1966).
6. BOLTON, T.B.: The structure of the nervous system, physiology and biochemistry of the domestic fowl, BELL, J.D., FREEMAN, M.B., Academic Press, London, New York, 645-646, (1971).
7. BAUMEL, J.J.: Suspensory ligaments of nerves: an adaptation for protection of the avian spinal cord, Zbl. Vet. Med. C. Anat. Hist. Embryol. 14: (1), 1-5, (1985).
8. BREAZILE, E.J., YASUDA, M.: Systema nervosum peripheriale, nomina anatomica avium, BAUMEL, J.J., Academic Press, London, New York, Toronto, Sydney, San Francisco, 473-503, (1979).
9. KING, S.A, MCLELLAND, J.: Form and function in birds, Vol. 1, Academic Press, London, New York, Toronto, San Francisco, 388, (1979).
10. MCLELLAND, J.: A colour atlas of avian anatomy, Wolfe Publishing Ltd, Aylesburg, 92, (1990).
11. SERBEST, A, BAHADIR, A., YILDIZ, B., YILMAZ, O.: Tavuklarda plexus sacralis ile bunu oluşturan ramus ventralis'lerin maho-anatomik ve subgros incelenmesi, U.Ü. Vet. Fak. Derg. ,12; (2), 46-54, (1993).
12. CARPENTER, E.M., HOLLYDAY, M.: The distribution of neural crest-derived schwann cells from subsets of brachial spinal segments into the peripheral nerves innervating the chick forelimb, Dev. Biol., 150: (1), 160-170, (1992).
13. OHMORI, Y., WATANABE, T., FUJIOKA, T.: Localization of the motoneurons innervating the forelimb muscles in the spinal cord of the domestic fowl, Anatomia-Histologia-Embriologia, 11: (2), 124-137, (1982).

Yazının Geliş Tarihi: 22.09.1998